

CONFERINȚE ÎNVĂȚĂTOREȘTI ÎN DIECEZA GRECO-CATOLICĂ DE GHERLA LA MIJLOCUL SECOLULUI AL XIX-LEA (1856-1868)

Ciprian RIGMAN*

Un aspect important în procesul de perfecționare continuă a învățătorilor greco-catolici de la mijlocul secolului al XIX-lea a fost reprezentat de organizarea și desfășurarea așa-numitelor conferințe învățătorești în cuprinsul fiecărui tract protopopesc din dieceză. Aceste conferințe dascălești au fost organizate la inițiativa forurilor ecleziastice, cărora statul austriac le garantase dreptul de a înființa, organiza și supraveghea școlile elementare¹. Prezidate de către protopopul districtual, în calitatea sa de inspector școlar tractual, conferințele dascălești reprezentau un bun prilej de reflecție asupra stării învățământului elementar și conturau cadrul propice pentru adoptarea măsurilor necesare ameliorării și modernizării demersului didactic². În plenul conferințelor învățătorești se derula o analiză asupra situației procesului de instrucție pe ansamblul protopopiatului, se identificau problemele care împiedicau buna desfășurare a actului didactic, se căutau soluțiile optime de îmbunătățire a activității școlilor și învățătorilor și se popularizau ideile și metodele noi de predare a disciplinelor de învățământ³. Obiectivul principal al conferințelor învățătorești rămâne, însă, acela de a contribui la perfecționarea metodică a dascălilor școlilor elementare și la deschiderea orizontului lor cultural prin dezbaterile unor chestiuni științifice și culturale⁴. De altfel, în perioada de timp analizată, se simțea acut nevoia unui proces de învățământ optimizat, derulat de un personal didactic bine calificat, deoarece, în societatea românească din Transilvania celei de-a doua jumătăți a secolului al XIX-lea, formată în proporție de peste 90% din oamenii lumii rurale, cei mai mulți dintre ei neștiutori de carte, instrucția școlară a tinerelor generații devenise un imperativ de ordin național⁵.

* Liceul Teoretic „Liviu Rebreanu” Turda; e-mail: ciprianrigman@gmail.com.

¹ Popeangă 1993, p. 407.

² Zamfir 2009, p. 203.

³ Andrei 2006, p. 315.

⁴ Popeangă 1966, p. 55.

⁵ Retegan 2008, p. VII.

Autoritățile politice vor insista, la rândul lor, pe lângă forurile bisericești pentru întrunirea regulată a acestor conferințe dascălești, identificând în ele un instrument important în augmentarea calității învățământului elementar. Astfel, în 5 august 1857, guvernul ardelean trimite o adresă forului episcopal gherlean prin care insistă pentru organizarea consfăturilor învățătoarești protopopiale în fiecare an sau cel puțin o dată la doi ani⁶. Drept consecință, începând cu deceniul șapte al secolului al XIX-lea, aceste conferințe învățătoarești se vor organiza cu o mai mare regularitate.

Presa pedagogică a vremii subliniază, la rândul ei, importanța organizării conferințelor dascălești:

„Un mijloc însemnat pentru cultivarea învățătorilor, prosperarea și înaintarea sigură a școlilor populare sunt așa-numitele conferințe de învățători. Acestea sunt adunări sau asociațiuni de învățători, care la anumite timpuri se adună la un loc, sub conducerea unui individ prevăzut cu calități, atât practice, cât și teoretice, necesare în sfera instrucțiunii [...]. Scopul conferințelor este ca școala să se apropie tot mai tare de superiorii săi și prin urmare și de Biserică”⁷.

În anul 1863, în cuprinsul articolului *Consilierii scolastici români*, apărut în periodicul *Amicul Școlii*, se insistă din nou asupra necesității introducerii conferințelor dascălești în fiecare district protopopesc, drept mijloc eficace de îmbunătățire a calității învățământului confesional elementar⁸. Pentru Visarion Roman, redactorul periodicii didactice menționat mai sus, conferințele anuale dascălești reprezentau un instrument util și la îndemână de cultivare a învățătorilor, motiv pentru care insistă pe lângă preoți, în calitatea lor de directori ai școlilor elementare confesionale, și pe lângă protopopi, ca inspectori școlari districtuali, în vederea impulsivării organizării lor⁹. Aceeași părere era împărtășită și de doctorul Pavel Vasici, inspectorul gubernial pentru școlile ortodoxe, conform căruia scopul conferințelor învățătoarești era

„reciproca instruire a membrilor asupra obiectelor de învățământ ale școlilor populare, metoda instrucțiunii și disciplinei școlare, discutarea despre câștigarea mijloacelor de instrucțiune, cărților didactice, ziarelor pedagogice”¹⁰.

Însemnătatea organizării conferințelor învățătoarești este scoasă în evidență și de prepozitul capitular gherlean Macedon Pop, într-un articol

⁶ ANRSJC, fond *Episcopia Greco-Catolică de Gherla*, act 1488/1857, f. 1.

⁷ *Amicul Școlii*, nr. 9, 1862, p. 72.

⁸ *Ibidem*, nr. 16/1863, p. 149.

⁹ Popeangă 1966, p. 49.

¹⁰ *Ibidem*, p. 55.

publicat în periodicul *Sionul Românesc* din anul 1865. În textul articolului, prepozitul considera că introducerea conferințelor învățătorești la nivelul școlilor populare reprezenta „un mare pas înainte în educarea națiunii române”. În acel timp, conferințele dascălești aveau loc „mai pretutindeni, cu mai multă ori mai puțină regularitate”. În finalul articolului, prepozitul Macedon Pop aprecia că organizarea acestui gen de reuniuni dascălești avea darul de a uniformiza mijloacele și metodele de învățământ și putea surprinde opiniile învățătorilor români în privința cărților școlare, „a căror lipsă e atât de mare, cât este de prisos a o mai și aminti”¹¹. Imperativul întrunirii conferințelor dascălești anuale va fi asumat și de vicarul Silvaniei, Demetriu Coroianu, cel care, în 3 martie 1864, se obliga în fața ordinariatului diecezan să le convoace în toate protopopiatele din cuprinsul vicariatului supus jurisdicției sale și să trimită neîntârziat protocoalele întocmite cu acest prilej:

„[...] Ce se atinge de convocarea sinodală a docenților [...], în anul acesta se va convoca și nu voi întârzia operatul conferințelor a-l sușterne Măritei Direcțiuni Școlare Diecezane”¹².

Conferințele dascălești erau organizate pe protopopiate, într-o localitate prestabilită de comun acord de către învățători, și se desfășurau în general după un anumit ritual: serviciul liturgic în biserica parohială, deschiderea lucrărilor prin cuvântarea protopopului-președinte, realizarea și prezentarea contribuțiilor dascălilor pe teme propuse și desfășurarea dezbaterilor propriu-zise¹³. În cele ce urmează vom ilustra, pe baza documentelor de arhivă și a informațiilor oferite de presa vremii, lucrările diferitelor conferințe dascălești organizate în cuprinsul protopopiaterelor și vicariatelor diecezei Gherla, cu mențiunea că ele reprezintă o radiografie veridică a stării învățământului confesional românesc de la mijlocul secolului al XIX-lea, mai cu seamă datorită faptului că tarele identificate, dar și măsurile remediale propuse, vin din partea personalului didactic direct implicat, și anume, învățătorii.

În cursul anului 1863, sub președinția vicarului Grigore Moisil, se desfășoară lucrările conferinței dascălești din districtul vicarial al Năsăudului, tema principală de dezbateri fiind masivul absentism școlar, una dintre principalele probleme cu care se confrunta învățământul elementar românesc în primele decenii postpașoptiste¹⁴. Gazetarul epocii surprinde

¹¹ *Sionul Românesc*, nr. 1, 1865, p. 5.

¹² ANRSJC, fond *Episcopia Greco-Catolică de Gherla*, act 609/1864, f. 1.

¹³ Zamfir 2009, p. 204.

¹⁴ Slaba frecvență școlară reprezenta, la mijlocul secolului al XIX-lea, cea mai mare carență de funcționare a școlilor confesionale românești din Transilvania, procentul copiilor români care frecventau cu regularitate cursurile școlii elementare ridicându-se, în anul 1869, la doar

opinia dascălilor participanți la conferință cu extrem de multă acuratețe, opinie care incriminează, mai cu seamă, reticența și imobilismul mental al țăranilor în privința nevoii de instrucție:

„Întreabă-l pe bietul țăran de ce nu-și trimite copilul la școală și el îți va răspunde cu durere că copilul lui de când tot învață nu știe nimic sau deși știe ceva, n-are niciun folos de ceea ce învață. Astfel, de ce să-mi trimit eu copilul la școală, zice el mai încolo, mai bine îl pun să-mi păzească o vită sau să mâne la plug”¹⁵.

La 15 august 1864, în localul școlii confesionale greco-catolice din Satu Mare, se desfășoară conferința anuală a învățătorilor din districtul protopopesc sătmărean. Sub președinția viceprotopopului Petru Bran, participă la conferință George Iteletya, consilier orășenesc și inspector școlar mirean¹⁶ al școlii din Satu Mare, Ioan Ignat și Alexandru Huban, dascăli claselor I-a și a II-a la școala din Satu Mare, Ioan Zab și Ștefan Siugaru, dascălul, respectiv inspectorul mirean al școlii din Medieșu Aurit, Ioan Margita și Dimitrie Stan, învățătorul, respectiv inspectorul mirean al școlii din Odoreu, Ioan Ardilenu, dascălul școlii din Sânmartin, Ioan Cocîș și Gavril Thot, dascălul, respectiv inspectorul mirean al școlii din Românești, Nicodim Pop, dascălul din Oșvarău, Grigore Pop și Ioan Margit, dascălul, respectiv inspectorul mirean al școlii din Craidorolț. De asemenea, asistă ca invitați: Ioan Pop, parohul din Odoreu, Vasile Erdös, teolog de anul III, D. Bărnuțiu, învățătorul din Sălsig, George Zete, învățătorul din Dumbrăvița și Mihail Groza, gimnazist de clasa a VII-a. Conferința se va deschide la ora 8 dimineața cu o liturghie oficiată „cu toată solemnitatea” de viceprotopopul Petru Bran în biserica parohială din Satu Mare, în prezența învățătorilor districtuali, care asistă la serviciul sacru „cu cuvenita pietate”. După celebrarea liturghiei, participanții se vor îndrepta spre localul școlii confesionale, acolo unde conferința va fi deschisă printr-o cuvântare a protopopului-președinte. După alegerea unui notar *ad-hoc* al adunării, în persoana dascălului Alexandru Huban, se va trece la redactarea și lecturarea

33% (35,1% la greco-catolici și 31,27%, în cazul ortodocșilor), raportat la 42%, în cazul populației maghiare și 79%, în cazul populației săsești (Retegan 1994a, p. 44).

¹⁵ *Amicul Școliei*, nr. 50, 1863, p. 391.

¹⁶ Inspectorii școlari mireni sunt instituiți prin ordinațiunea Guberniului transilvan din 8 mai 1858. Acești inspectori școlari civili, aleși din rândul credincioșilor gospodari și cu mai multă știință de carte, reprezentau, alături de preotul-paroh și judele comunal, personalul abilitat să se îngrijească de starea școlii și de bunul mers al procesului de învățământ (*Amicul Școliei*, 1860, p. 77-78 - din pricina faptului că periodicul menționat, aflat în colecția Bibliotecii Academiei Române, filiala Cluj-Napoca, este legat într-un corpus fără identificarea exactă a numerelor tipărite pe parcursul anului 1860, nu suntem în măsură să oferim cititorilor numărul periodicului din care s-a extras informația, ci doar paginile la care aceasta poate fi regăsită; Retegan 1994b, p. 17).

de către învățători a sintezelor realizate pe temele convenite spre dezbateri: 1) „Despre folosul școlii ca institut de creștere și de învățământ”; 2) „Care sunt mijloacele necesare de învățământ pentru școlari?”; 3) „Cum trebuie să se poarte învățătorul în societate pentru ca să meriteze onoarea poporenilor noștri și stima celor străini?”; 4) „Ce este învățătorul pentru învățăceii săi și ce însușiri se poftesc de la el?”; 5) „Despre întocmirea școlii dinăuntru și dinafară ca să răspundă scopului?”; 6) „Care sunt piedecile, de umblarea la școală n-are rezultatul dorit pentru prunci?”; 7) „Care este folosul școlii repetiționale de duminici și de sărbători?” și 8) „Prin ce mijloace s-ar putea înainta umblarea regulată la școală?”. După dezbaterile lucrărilor tematice, notarul Alexandru Huban va propune ca la viitoarele conferințe anuale să participe cu statut de membri ordinari și preoții-paroși, în calitatea lor de directori ai școlilor confesionale și de profesori-cateheți, proiect asumat de adunare și înaintat spre validare ordinariatului diecezan. Conferința dăscălească se va încheia cu propunerea viceprotopopului Bran de înființare a unei biblioteci în fiecare școală confesională, „pentru ca pruncii școlari să-și poată păstra și adăuga și după ieșirea din școala comunală cunoștințele câștigate acolo”, măsură acceptată în unanimitate de participanții la conferință, care își vor demonstra și adevărul la mișcarea națională prin abonarea la periodicele românești¹⁷.

În 10 august 1865 are loc conferința învățătoarească anuală a tractului Seini, în târgul Seinelor, sub președinția viceprotopopului George Maniu și cu participarea majorității dascălilor districtuali: Ioan Margita, învățătorul clasei a II-a la școala din Seini, Petru Caragan, cantor și învățător în Seini, Ioan Cosma, cantor și învățător în Someșeni, Vasile Albu, învățător în Potău, Ștefan Lazăr, cantor și învățător în Ioșib, Timotei Bumb, cantor și învățător în Sebiș, Horia Cosma, cantor și învățător în Ilba, Ioan Pop, cantor și învățător în Cicârlău, Vasile Cherecheș, cantor și învățător în Mânăștur și Grigore Bandiciu, cantor și învățător în Handalu Ilbei. Lipsesc de la conferință: George Zete, cantor și învățător în Bârgău, din „cauze necunoscute”, și Ioan Colocen, învățătorul din Apa, motivat de boală. Temele propuse pentru realizarea sintezelor dăscălești au fost următoarele: 1) „Ce înrăurință a avut și are cultura literară asupra națiunii și enumerarea rezultatelor ei?”; 2) „Cu ce mijloace s-ar putea nutri și crește și mai neobosit știința în tinerețea trecută peste anii prescriși de școală?”; 3) „Care e destinațiunea omului aici pe pământ și ce mijloace trebuie să întrebuițăm spre ajungerea acelei destinațiuni?”; 4) „Ce folos ar aduce școlile de duminici și sărbători, dacă acelea s-ar ține regulat și cum s-ar putea ajunge scopul acela?”; 5) „Care sunt mijloacele cele ajutătoare învățământului și cum

¹⁷ *Amicul Școlii*, nr. 19, 1864, p. 202-204.

trebuie să fie acelea întocmite ca să corespundă scopului?"; 6) „De lipsă e învățătura primitivă în școlile noastre elementare și pentru ce? Când trebuie să înceapă și până când să se țină?"; „Care e scopul conferințelor învățătorești și ce folos aduc cu sine?"; 7) „Cum trebuie să se poarte învățătorul în societate ca să merite onoarea poporenilor și a străinilor?"; 8) „Ce moduri trebuie să țină învățătorul cu pruncii aceia care acum încep a umbla la școală?"; 9) „Cum se pot deștepta puterile sufletești în prunci și cum se poate cunoaște ajungerea acelu scop?"; 10) „Care este scopul școlilor elementare și cum s-ar putea acela ajunge?". Din nefericire, documentele de arhivă nu conservă decât lucrarea cantorului-învățător Ioan Pop din Cicârlău, cu privire la penultima dintre temele enunțate mai sus. În cuprinsul lucrării sale, acesta afirmă că, în fața atitudinii reticente a majorității părinților, „care de o mie de ori își amenință pruncii cu școala”, dascălii trebuie să dea dovadă de înțelegere, blândețe, „vorbe dulci” și moravuri bune, „căci numai atunci își vor vedea fructul ostenețelor lor”, apropiindu-i astfel pe elevi de școală. Mai mult, continuă dascălul nominalizat, pruncilor nu trebuie să li se inoculeze „spaima școalei”, prin cuvinte aspre și impunerea prematură a numeroase cărți școlare. Învățătorul avea, în același timp, misiunea de a explica pruncilor beneficiile științei de carte, singura în măsură să-l lumineze pe om, oferindu-i posibilitatea de a întreține corespondențe cu indivizi din alte țări și, mai cu seamă, mijlocindu-i apropierea de Dumnezeu.

Conferința dascălilor din tractul Seini va dezbate pe larg problema absenteismului școlar, sesizat cu precădere în lunile iulie și august, atunci când, datorită muncilor câmpului, părinții „își retrăgeau pruncii de la școală folosindu-i sau la economie sau la grija de casa părintească”. În acest sens, participanții la conferință vor decide intervenția pe lângă ordinariatul diecezan pentru fixarea examenelor de final de an școlar în luna iunie și stabilirea vacanței de vară pentru lunile iulie și august. Adunarea dascălească va lua în discuție și chestiunea remunerației învățătoarești, hotărându-se, pentru o mai regulată colectare a sa, intervenția pe lângă ordinariat și autoritățile politice în vederea dispunerii adunării ei de către dregătoria civilă comunală și nu de către curatoratul bisericesc. O altă temă de dezbatere a fost cea a grădinilor școlare de pomărit¹⁸, care puteau fi regăsite în parohiile

¹⁸ Prin ordinațiunea gubernială din 4 noiembrie 1858 se solicita comunităților rurale plantarea și cultivarea pomilor fructiferi, mai cu seamă a duzilor (frăgarilor) (*Amicul Școalei*, 1860, p. 82). De altfel, imperativul dezvoltării pomiculturii și apiculturii în satele românești ardeleni va fi asumat și de ordinariatul diecezan gherlean, așa după cum confirmă circulara episcopului Ioan Vancea din 1 ianuarie 1867, adresat vicarilor și protopopilor subordonați: „După ce ramurile de economie în privința pomăritului și a stupăritului pe la școlile comunale sunt tare delăsate și negrijite, Înalțul Guvern a găsit de lipsă a dispune îmbrățișarea culturii acestor ramuri de economie, și așa de a da prin organele sale toate

Seini, Someșeni, Potău, Iojob, Sebiș, Ilba, Cicârlău și Bârgău și erau total inexistente în parohiile Apa, Mănăstur și Handalu Ilbei. Conferința va hotărî întemeierea unor asemenea „școli de pomărit” în parohiile unde ele nu existau, dascălii din aceste comune urmând să prezinte la viitoarea întrunire anuală numărul pomilor fructiferi plantați.

Nu în ultimul rând, conferința va dezbate necesitatea popularizării activității economice legată de creșterea viermilor de mătase, căci „producerea mătăsii nu puțin folos aduce poporului”. În acest scop, adunarea dascălească îl va însărcina pe învățătorul Ioan Margita din Seini să procure de la Pesta, pe cheltuiala enoriilor, semințe de dud (frăgar) pentru primăvara anului 1866, acestea urmând să fie împărțite spre semănare tuturor dascălilor districtuali.

Pentru ca dascălii mai bătrâni, obișnuiți cu vechiul sistem de predare, care presupunea folosirea slovelor, să se deprindă cu noul sistem de propunere didactică, ce implica folosirea abecedarului cu litere latine, conferința va decide ca, începând cu debutul anului școlar următor, în fiecare zi de joi a săptămânii, dascălii districtuali să se întrunească în Seini pentru a se deprinde cu noua modalitate de predare, inspectorii școlari mireni fiind mandatați să procure în acest scop, pe cheltuiala comunelor bisericești, table cu litere latine și icoane privind Vechiul și Noul Testament. De asemenea, în vederea perfecționării didactice continue, conferința dascălească va hotărî ca fiecare învățător districtual să-și procure spre lectură periodicele și magazinele pedagogice aflate în circulație la acea vreme.

Cel din urmă punct dezbătut în cadrul lucrărilor conferinței dascălești se va referi la soarta văduvelor și orfanilor de învățători, care, după decesul soților, respectiv taților lor, se vedeau lipsiți de orice sprijin material. Pentru a veni în ajutorul lor, cei prezenți la conferință vor decide înființarea unui grânar învățătoresc și cantoral, la care fiecare învățător și cantor să fie dator a contribui în timpul vieții cu o anumită cantitate de cereale anual, din care grânar urma apoi să se acorde sprijinul cuvenit văduvelor și orfanilor de dascăli și cantori¹⁹.

În 12 august 1865, la școala comunală din parohia Vama, se desfășoară lucrările conferinței dascălești din tractul Țara Oașului, sub președinția viceprotopopului Alexandru Erdös și în prezența majorității

Ordinațiunile ce ținesc la înaintarea menitelor ramuri, mai vârtos prin călduroasa îmbrățișare a acelor la școlile populare: deci Frației Tale ți se lasă: ca pe docenții tractuali să-i îndatorești strâns a satisface așteptarei mai înalte și a noastră și în acest obiect, năzuindu-se din toate puterile a lăți aceste ramuri de economie foarte folositoare prin învățarea tinerimei școlare în ambele acele, potrivit dispozițiunilor făcute și publicate și pe calea organelor înaltului Guvern” (Vancea 2003, p. 157, document nr. 23).

¹⁹ ANRSJC, fond *Episcopia Greco-Catolică de Gherla*, act 84/1865, f. 3-9v.

dascălilor tractuali: Ioan Tintășu din Vama, Iacob Almășanu din Negrești, Mihail Moroșan din Certeze, ales și notar al conferinței, Vasile Ciorbai din Moiseni, George Ciorbai din Bixad, Ioan Dan din Trip, Ioan Bogdan din Boinești, Alexie Călin din Cămărzana, Ioan Pop din Lechința, Ioan Pop din Călinești și Eremie Babiș din Prilog.

Dezbaterile din cadrul conferinței se vor concentra pe problema absenteismului școlar („Pentru ce nu-i place românului școala și pentru ce se înfrânează a-și trimite tinerii și pruncii săi la școală?”). În lucrările realizate pe tema absenteismului școlar în rândul populației românești, dascălii districtuali vor repertoria o serie de cauze predilecte ale acestui fenomen școlar negativ: ignoranța în rândul unei mari părți a credincioșilor români²⁰ („nefiind încă românul destul deșteptat și înțelept, nu cunoaște, nici pricepe, lipsa și folosul școalei”), conservatorismul și imobilismul mental al țăranului român („de ar fi convins românul despre lipsa și folosul școalei, n-ar mai zice: precum a trăit moșiu și strămoșiu fără școală, a putea trăi și fiul meu”), permanența tradiției în mediul rural românesc, care îl transforma pe copil în principalul ajutor economic al părinților săi („nu-i place românului școala și pentru că la purtarea economiei lui mai bine se folosește și se ajutorește cu fiul său propriu decât cu străini”), pauperitatea din rândul multor familii românești („... din lipsa pâinei de toate zilele sunt siliți a-și da pruncii la alții de păstori lângă viței, găște, iar pe care sunt mai în putere îi dau servitori, ca ei înșiși să-și poată câștiga cele trebuincioase spre susținerea lor”), efortul financiar determinat de plata remunerației dascălești („alții cugetă a afla cauza cea adevărată în leafa învățătorului, care cu silă a o scoate adeseori e constrâns învățătorul și prin aceasta se înmulțesc inamicii școlii”; „de multe ori auzim pe român jăluindu-se și zicând că: nu destul ne mai trag dările, dar de altă parte și docentele ne mai roade”), asperitățile naționale, transpuse în impactul negativ al conlocuitorilor maghiari („Iară și frații noștri maghiari cu totul înstrăinează pe poporul nostru român de către școală, băgând niște idei false despre școală, zicând că spre ce scop să-și trimită românii pruncii lor la școală. Prin ideea maghiarilor straplantată în animele românilor se aduce o neplăcere și o străinătate de către școală, ca să nu-și trimită pruncii la școală”) sau dezinteresul manifestat de autoritățile politice față de școlile românești („românului nostru nu-i place școala și se înstrăinează de a-și trimite pruncii la școală, fiindcă dregătorii subcercuali nu îmbrățișează școlile populare nicidecum cum s-ar pofți și ordinațiunile extrădate nu le înfăptuiesc”).

²⁰ La sfârșitul secolului al XIX-lea statisticile oficiale indicau o rată foarte mare a analfabetismului în rândul populației românești din Transilvania, care se situa, la nivelul anului 1880, la un procent de 66,86% din totalul populației. În cazul greco-catolicilor procentul era de 65%, iar pentru ortodocși era de 68,73% (Balog 2007, p. 204).

Unii dintre dascălii prezenți la conferință vor aborda în lucrările lor și chestiunea absenteismului tinerilor de 13-15 ani de la cursurile școlii repetiționale sau duminicale, unde trebuiau să-și consolideze noțiunile acumulate în anii ciclului elementar de studiu, identificând drept cauză principală diversele treburi gospodărești cu care aceștia erau însărcinați de către părinți:

„Pentru ce-și înstrăinează românul pe tinerii lui de la școala duminicală, cauza este că românul duminica dimineața are datina a da tinerilor lui cutare ordinațiuni, de exemplu: tu vei merge la moară, că astăzi n-ai alt lucru, tu vei merge cu vitele în țarină și mai multe de acestea. Și apoi pe când vine timpul școalei duminicale unul se află într-o parte, altul în alta, și așa își înstrăinează pe tinerii lor de la școala duminicală”.

În vederea limitării ponderii acestui adevărat flagel al învățământului elementar românesc, dascălii vor propune atât măsuri de ordin social („românul să fie deșteptat atâta cât să fie în stare a pricepe și a recunoaște binele și fericirea unui popor cult, care are școli bune, prevăzute cu toate acele care sunt necesare spre înaintarea culturii și a învățături”), cât și inițiative de natură materială, legate de înființarea unor fundații școlare parohiale din care să se achite salariul învățătorului.

În cadrul conferinței, dascălii tractuali vor dezbate și subiectul remunerației lor, „puțină și neregulată”²¹, solicitând viceprotopopului Erdös,

²¹ Remunerația dascălilor școlilor confesionale era una modestă, nu cu mult mai mare decât cea a servitorilor curțiilor nobiliare, fiind acoperită din contribuțiile directe ale sătenilor, care ofereau școlii, fie în mod egalitar, după numărul fumurilor, fie diferențiat, după numărul copiilor de vârstă școlară, mici sume de bani, unele cantități de cereale, lemne de foc și zile de lucru, după cum stipulau prevederile înțelegerii încheiate între sat și dascăl (Retegan 1994a, p. 9-10). De altfel, comparând nivelul de salarizare anual al învățătorilor școlilor elementare din Transilvania, pentru anul 1869, ajungem la concluzia conform căreia remunerația dascălilor școlilor greco-catolice se situa la nivelul inferior, cu un quantum anual de 74,19 florini, spre deosebire de confrății lor ortodocși, salarizați cu 97,46 florini, de cei unitarieni, cu 88,51 florini, calvini, cu 112,55 florini, romano-catolici, cu 132,48 florini, luterani, cu 198,16 florini și mozaici, cu 271,03 florini (Balog 2007, p. 202). Trecând dincolo de frontierele provinciei intracarpatică, constatăm faptul că, cel puțin la mijlocul deceniului 7 al secolului al XIX-lea, salariile învățătorilor din Transilvania, Ungaria și Banat, încadrate, cu precădere, între 60 și 200 de florini, erau mult mai reduse decât cele din Bucovina, care oscilau între 150 și 300 de florini (*Amicul Școalei*, nr. 3, 1864, p. 36). Dincolo de nivelul de salarizare modest, situația materială a învățătorilor era îngreunată și de dificultățile colectării acestei remunerații, așa după cum afirmă în paginile ziarului de epocă și prepozitul capitular gherlean Macedon Pop: „[...] cu încasarea lor [plăților dascălești - n.a.] se însărcinează, după un obicei rău acuma luat, inspectorele școlar civil, forte cu greu și numai după multe umblete le capătă și și atunci numai de jumătate sau a treia parte, mai sunt unii [învățători - n.a.] care au restanțe de doi sau trei ani, și pe lângă tote dojenele și învățăturile morale, mai și scrisori către oficiolatele politice, nu și le pot căpăta” (*Amicul Școalei*, nr. 5, 1861, p. 34). Se ajunge uneori la situația neplăcută în care curatorii bisericesci, însărcinați adeseori cu

în calitatea sa de inspector școlar districtual, dispunerea de măsuri pentru creșterea cuantumului salarizării învățătoresți și o mai regulată acordare a ei. Nu a fost ocolită de la discuții nici problema marelui deficit al manualelor școlare, ca și necesitatea renovării grabnice a unor edificii de învățământ. În ceea ce privește cărțile școlare, conferința va hotărî ca ele să fie achiziționate de dascăli din Satu Mare, iar în chestiunea renovării clădirilor de școală se vor mandata inspectorii școlari mireni, care, împreună cu juzii comunali, să se preocupe de realizarea lucrărilor de reparație necesare²².

La 27 august 1865 are loc conferința învățătorescă a districtului protopopesc Sighet, în parohia Săpânța, sub prezidiul viceprotopopului Alexandru Lazăr. Adunarea învățătorilor va aborda o tematică vastă: mijloacele morale prin care puteau fi convinși părinții să-și trimită copiii la școala elementară și duminicală, pomăritul și foloasele pe care acesta le aducea, rolul dascălului în creșterea pruncilor, rolul școlii populare în creșterea tinereții, metodele de învățământ, școala duminicală și cultivarea sentimentului creștin în rândul elevilor. În ceea ce privește rolul școlii și al dascălului în instruirea pruncilor, cei prezenți la conferință apreciază că învățământul trebuia să urmărească două scopuri principale: cel practic (economic) și cel formal. Scopul practic al actului didactic putea fi atins în condițiile în care dascălul reușea să împărtășească elevilor cunoștințe folositoare în viața de zi cu zi, din sfera religiei, limbii materne (scris, citit), aritmeticii și, mai ales, economiei rurale. Scopul formal al învățământului, care se impunea să fie preponderent, solicita dascălilor să cultive „puterile spirituale” ale pruncilor, adică spiritul de observație, memoria și imaginația. Sub aspectul metodelor de predare, opiniile dascălilor întruniți în conferință converg către necesitatea modernizării lor, prelegerea didactică trebuind să fie în deplin acord cu particularitățile intelectuale și de vârstă ale elevilor („Capul lucrului în școala elementară e ca învățătorul să aducă pe prunc acolo ca să priceapă învățătura, pentru aceea nu e iertat niciodată a propune o învățătură mai grea înainte de a fi cunoscut învățătorul că acuma ar fi pruncii săi abili spre dânsa”). Prin urmare, în atingerea obiectivelor lor educaționale, se solicita ca dascălii să pornească „de la ușor la greu, de la concret la abstract”. În contextul în care, în momentul intrării lor în sistemul de învățământ, pruncii români „nu văd, nu aud, nu cugetă, nu vorbesc așa cum ar trebui”, obiectivul primordial al școlii nu putea fi altul decât să-i învețe a vorbi, a observa și a gândi, furnizându-le totodată noțiuni de citit, scris, religie și cânt²³.

colectarea salarizării dascălești, să treacă la executarea silită a restanțierilor, zălogind diverse obiecte gospodărești ale rău-platnicilor (Retegan 2008, p. XIII).

²² ANRSJC, fond *Episcopia Greco-Catolică de Gherla*, act 2529/1865, f. 3-43.

²³ *Ibidem*, act 2769/1865, f. 3-23.

În data de 16 martie 1866, în parohia Șoimuș, au loc lucrările conferinței dascălești anuale din tractul Noțig, sub prezidiul viceprotopopului George Stanciu și în prezența unanimității învățătorilor districtuali. Participanții la conferință vor trece în revistă principalele probleme care împiedicau buna desfășurare a procesului de învățământ în școlile din districtul protopopesc: starea necorespunzătoare sau inexistența unor edificii școlare, lipsa acută de mobilier și rechizite școlare, dezinteresul față de școală al unor preoți, în calitatea lor de directori ai școlilor confesionale, precum și al unora dintre inspectorii școlari mireni, „lipsa de energie” a unor învățători, nivelul scăzut de autoritate și stimă a dascălului în fața poporului, reticența credincioșilor față de școală și „lipsa de conducători și luminatori spre a-i deștepta” și, nu în ultimul rând, plata neregulată a salariului dascălesc.

Învățătorii prezenți la conferință nu se vor mulțumi doar să inventarieze tarele învățământului elementar confesional, ci, în egală măsură, se vor strădui să identifice și să înainteze soluții pentru ameliorarea situației existente. Astfel, în cazul edificiilor școlare din Cheud, Năpradea, Cuceu, Domnin, Șilimeghiu și Noțig, „care pentru strâmtoarea lor numai interimar sunt folosibile, însă cu defectul învățământului”, conferința va decide intervenția pe lângă ordinariatul diecezan, în speranța că acesta va insista, la rândul său, pe lângă autoritățile civile comunale, care, în înțelegere cu inspectorii școlari mireni, să realizeze un plan pentru aducerea acestor „case de școală în ordinea cuvenită”. De asemenea, în cazul școlilor din Someș-Odorhei, Șoimuș, Bârsa, Nadișul Român, Ineu și Aluniș, care se aflau în stare cu totul necorespunzătoare, „dezolante, mici și întunecoase”, conferința va sugera ordinariatului imperativul ridicării unor noi clădiri școlare „din material solid, deplin corespunzătoare scopului și numerozității pruncilor obligați a cerceta școala”. Mai mult decât atât, pentru parohiile Chelița, Tohat, Biușa, Benesat, Cioara și Bulgari, unde nu se aflau edificii școlare, conferința va decide să se facă fără întârziere toți pașii necesari pentru ridicarea unor clădiri școlare corespunzătoare.

În ceea ce privește mobilierul și rechizitele școlare, adunarea dascălescă va hotărî intervenția, prin intermediul ordinariatului diecezan, pe lângă Oficiul Locotenențial al Ungariei, pentru ca autoritățile politice comunale, în înțelegere cu viceprotopopul Stanciu, în calitatea sa de inspector școlar tractual, să mijlocească dotarea de către enoriași a caselor școlare cu scaune pentru copii, catedră și „masă învățătoarească”, tablă neagră, cuier, sobă de încălzit și lemnele necesare, ceas de perete și clopoțel.

În vederea descurajării absenteismului școlar, dascălii vor propune ca, pe baza „listelor de lenevire” întocmite la finele fiecărei luni, autoritățile comunale, împreună cu preotul-paroh și inspectorul școlar mirean, să

dispună amendarea părinților reticenți față de școală cu amenzi cuprinse între 10 creițari și 2 florini și, suplimentar, cu câte 3 zile de lucru pe lotul funciar școlar²⁴. Dezinteresul poporului față de procesul de învățământ putea fi înlăturat, în viziunea participanților, dacă preoții-parohi, în calitatea lor de directori școlari, ar îndruma credincioșii, cu ocazia cuvântărilor publice și a întrevederilor private, spre apropierea de școală, arătându-le „scopul și folosul învățământului”. De asemenea, învățătorii erau chemați ca, prin mijloace morale, să dezhădăcineze din școlari „toate moravurile cele rele și contrare învățământului, întru care aceia s-au adăpat în casa părintească”.

În privința dezinteresului unor autorități față de școală, conferința va ajunge la concluzia conform căreia ordinariatul diecezan și viceprotopopul tractual, în postura sa de inspector școlar districtual, să dispună preoților, ca directori ai școlilor confesionale, și inspectorilor școlari mireni, o mai activă implicare și supraveghere a școlilor și afacerilor școlare, un mai consistent sprijin oferit procesului de învățământ și învățătorului, precum și susținerea autorității, onoarei și caracterului dascălului în fața poporului. Cu directă trimitere la apatia unor dascăli față de problemele școlii românești, participanții la conferință vor considera că, în pofida faptului că nu toate școlile tractuale erau pe deplin organizate, învățătorii aveau menirea de a se lupta cu lipsurile și neajunsurile întâmpinate, depunând toată energia în instruirea tinerimii și susținerea ordinii și a disciplinei. În legătură cu autoritatea și stima dascălului înaintea credincioșilor, conferința va opina că cele două atribute puteau fi cultivate de învățător prin exemplul personal, reflectat în modestia caracterului și purtarea morală nepătată, competența și sârguința sa și în îndemnul, energia și imparțialitatea arătate în purtarea oficiului său.

În legătură cu plata neregulată a dascălilor, văzută drept una dintre principalele impedimente în buna desfășurare a procesului de învățământ, adunarea dascălească va ajunge la concluzia că acest neajuns putea fi înlăturat doar prin intervenția ordinariatului diecezan pe lângă oficiul comitatens, în așa fel încât să se dispună autorităților politice subordonate acestuia luarea de „măsură energice”, prin care „partea de plată dascălească din cereale și lemne stătătoare” să se repartizeze pe familii încă în luna septembrie, să se colecteze „întreagă” până la finalul lunii noiembrie și să fie acordată învățătorului cu chitanța aferentă până la finalul anului. Conferința

²⁴ De altfel, prin diferite dispoziții statale, adoptate în cursul anilor 1857-1858, se instituie principiul obligativității frecventării școlii pentru copiii între 6 și 12 ani și se stabilesc pedepse pecuniare de până la 2 florini în cazul părinților care, după toate stăruințele dascălilor, preoților și juzilor sătești, continuau să manifeste reticență în trimiterea copiilor la școală (Lazăr 2002, p. 34; Dan 2012, p. 29).

a creionat o posibilă soluție și pentru colectarea regulată a remunerației dascălești în bani, care se cuvenea repartizată pe familii în luna septembrie, urmând a fi acordată în două rate, dintre care prima trebuia colectată până în luna noiembrie, iar cea de-a doua până la sfârșitul lunii mai²⁵.

La 19 noiembrie 1866 se desfășoară la Baia Mare dezbaterile conferinței dascălești din tractul cu același nume, sub președinția viceprotopopului Teodor Szabó. Subiectele abordate în plenul conferinței au atins un spectru larg de probleme: de la mijloacele prin care puteau fi „sădite” în inimile școlărilor preceptele religioase și morale, la metodele de învățământ prin care elevii puteau fi învățați să citească mai bine și cu înțeles, la norma de conduită a dascălului în școală, cu elevii săi, și în afara ei, cu poporenii, la obligația dascălului de a le insufla elevilor noțiuni de igienă și, în fine, la factorii principali ai absenteismului școlar. Interesant tratată este tema privind conduita socială a dascălului, în măsură să zugrăvească, venind chiar dinspre învățători, un prototip al dascălului ideal din punct de vedere profesional și comportamental. În lucrările lor pe această temă, participanții la conferință vor conchide asupra faptului că dascălii erau datori a arăta elevilor blândețe, „iar nu mânie, ca în inimile celor mai mici să nu bage o spaimă din care ar atârna neumblarea la școală”. De asemenea, dacă un școlar se arăta vrednic de a fi pedepsit, dascălul era îndreptățit să-l dojenească verbal în trei rânduri, iar la cea de-a patra culpă putea să-l pedepsească prin „punerea în genunchi” sau chiar cu „1-3 bote, dar mai cu multe nicidecât, și acestea numai stând în picioare, iar nu culcat a-l lovi”. Plecând de la faptul că vechea cutumă socială a satului românesc îi propulsa pe preot și dascăl drept persoanele cele mai de vază din cadrul comunității și principalii formatori de opinie²⁶, în relațiile sale cu sătenii, dascălul trebuia să fie un exemplu de pietate, blândețe și omenie, să-i îndemne pe poporeni spre respectarea reglementărilor legale în privința școlii și spre purtarea regulată a pruncilor la școală, iar pe cei îndărătnici să-i prezinte superiorului său, preotul-paroh, pentru a fi trași la răspundere de dregătoriile civile. Așa după cum am afirmat anterior, conferința va dezbate și rolul pe care trebuia să și-l asume dascălul în calitatea sa de agent direct al modernizării statului și societății, inclusiv prin implementarea noțiunilor de igienă în rândul populației, în deplin acord cu noile coordonate sanitare ale lumii mijlocului de secol XIX. Prin urmare, dascălul trebuia să fie atent ca elevii să poarte părul tuns și udat în fiecare zi cu „apă curată, proaspătă, (...) căci apa rece ține creierii sănătoși”, să aibă mâinile spălate „atât pe față cât și pe dos”, să-și îmbăieze trupul cât mai des „cu apă rece, proaspătă, și să-l scâlde în apă

²⁵ ANRSJC, fond *Episcopia Greco-Catolică de Gherla*, act 1902/1866, f. 1-9.

²⁶ Boar 2012, p. 229.

curgătoare” și să-și îngrijească dantura, dimineața și după mâncare, cu apă rece²⁷.

La 15 august 1867, în localul școlii profesionale din parohia Oșvarău, se desfășoară conferința anuală a dascălilor din districtul protopopesc Satu Mare, sub prezidiul viceprotopopului Petru Bran. Sintezele dascălești vor fi realizate pe următoarele teme: 1) „Definițiunea și scopul școlii”; 2) „Enumerarea simplă intuitivă a obiectelor și rechizitelor din școală”; 3) „Descrierea acestora cu privire la folosul lor”; 4) „Arătarea calității lor”; 5) „Arătarea și deosebirea lor”. După dezbaterile lucrărilor tematice se va trece la discutarea altor chestiuni din sfera învățământului elementar. La sesizarea unora dintre dascălii districtuali cu privire la remunerația lor neregulată, conferința va hotărî sensibilizarea ordinariatului diecezan, „ca să mijlocească scoaterea soluțiunii învățătoarești prin artiștii comunali”. Adunarea va dezbate și problema cărților școlare, care „nu erau destul de acomodate și în afară de aceia de mai multe feluri, care împrejurare împiedică ajungerea scopului”. În acest caz, conferința va hotărî intervenția pe lângă forul diecezan pentru tipărirea de „cărți acomodate și pe o formă” și a unui abecedar mic pentru școlarii începători, diferit de cel pentru elevii avansați („citori”). Viceprotopopul Petru Bran va chestiona dascălii participanți pe tema bibliotecilor școlare, a căror înființare fusese decisă încă la conferința anuală din 1864, primind din partea învățătorilor răspunsul că „[...] la toate școlile s-au pus începuturile bibliotecilor prin unele cărțile și se sperază în înmulțirea acestora”. În vederea recompensării elevilor sârguincioși, la propunerea viceprotopopului Bran, conferința va decide ca fiecare școală elementară să aloce 2 florini pentru achiziția de cărți, „care să se împărțească la pruncii cei mai sârguitori ca premii”. Preocupați îndeaproape de formarea continuă și de familiarizarea cu noile teorii și practici pedagogice, învățătorii sătmăreni vor lua decizia abonării la periodicul didactic *Magazin pedagogic*²⁸. Conferința se va încheia cu o prelegere a eruditului viceprotopop Petru Bran privind sintaxa limbii române, pentru care dascălii vor arăta o „mulțumită sinceră”²⁹.

²⁷ ANRSJC, fond *Episcopia Greco-Catolică de Gherla*, act 4335/1866, f. 39-65.

²⁸ În anul 1867 apare de sub tipar periodicul didactic *Magazin pedagogic* redactat de dascălii năsăudeni Vasile Petri, profesor preparandial, Cosma Anca, învățător și director al școlii normale și Maxim Pop, profesor gimnazial și catehet la școala normală. Scopul acestei „foi pedagogice” era dezvoltarea și înflorirea școlilor elementare românești prin editarea „mijloacelor spre cultivarea învățătorilor”. Periodicul urma să fie unul apolitic, concentrându-se exclusiv pe publicarea articolelor din toate ramurile științifice, „dar mai cu seamă din științele reale, a căror influență extraordinară asupra vieții practice nu o poate nega nimeni” (*Sionul Românesc*, nr. 1, 1867, p. 11; *Familia*, nr. 5, 1867, p. 59).

²⁹ ANRSJC, fond *Episcopia Greco-Catolică de Gherla*, act 2728/1867, f. 3-31. Beneficiind de un nivel cultural superior și de o largă deschidere spre alte domenii culturale și științifice, viceprotopopul Petru Bran s-a distins în epocă printr-o activitate gazetărească și literară de

În concluzie, putem opina că sistemul de educație românesc din Transilvania se afla, la mijlocul secolului al XIX-lea, pe o treaptă incipientă de organizare și dezvoltare. Biserica, în calitatea sa de instituție care patrona școala elementară, era conștientă de nevoia de educație la nivelul societății românești și, prin urmare, va începe să depună eforturi sistematice pentru îmbunătățirea situației. Unul dintre factorii care putea influența pozitiv progresul educației de masă era o mai bună pregătire a dascălilor în institute specializate, pentru înființarea cărora ierarhiile ecleziastice vor solicita sprijinul autorităților politico-administrative. În afara instruirii centralizate în cadrul preparandiilor pedagogice, perfecționarea continuă a personalului didactic se realiza și prin intermediul conferințelor anuale desfășurate la nivelul vicariatelor și protopopiatelor.

La mijlocul secolului al XIX-lea, conferințele învățătorești anuale au reprezentat cadrul organizatoric în care dascălii, ca persoane implicate direct în demersul didactic, au repertoriat marile neajunsuri ale sistemului de învățământ confesional: edificii școlare nu întotdeauna corespunzătoare, dotarea insuficientă în mobilier și mijloace de învățământ, deficit de manuale școlare și o mare diversitate a lor, un absenteism școlar pronunțat, o plată dascălească insuficientă și neregulată, un anumit dezinteres din partea autorităților politico-administrative și chiar din partea preoților, inspectorilor mireni și, de ce nu, a dascălilor. Conferințele au reprezentat totodată cadrul oficial în care dascălii au inițiat propriile propuneri și proiecte pentru ameliorarea problemelor cu care se confrunta procesul de învățământ românesc. Scopul esențial al conferințelor dascălești rămâne, însă, perfecționarea continuă a învățătorilor școlilor confesionale elementare, prin popularizarea noilor metode și practici pedagogice, a procedeelelor raționale de expunere a cunoștințelor, discutarea programei școlare, anunțarea apariției periodicelor și magazinelor de specialitate și dezbaterea pe seama locului și rolului dascălului ca agent al modernizării statului și societății³⁰. De asemenea, întrunirea dascălilor în conferințe anuale

mare anvergură: a publicat în periodicul *Federațiunea*, numărul 50, din anul 1869, articolul *Anomaliu limbisticu în jurnalele din România*, în care realizează o analiză gramaticală a limbii române utilizate în articolele gazetărești; a publicat în periodicul *Sionul Românesc* diverse articole dedicate științelor teologice, precum și psalmi în versuri, fiind primul care cultivă acest gen în literatura română; a scris ode, dintre care una la instalarea vicarului Silvaniei, Demetriu Coroianu, iar alta la instalarea episcopului Ioan Alexi; a cultivat elegia ca specie literară, una dintre ele fiind dedicată mitropolitului Alexandru Șterca Șuluțiu; a scris volumul de versuri *Mărgăritare*, editat în anul 1874, în care se simte influența autorilor clasici latini și a fost un mare bibliofil, achiziționând orice carte românească nou-apărută și fiind abonat al tuturor cotidianelor sau revistelor românești (Bojor 1937, p. 75-76).

³⁰ Soroștineanu 2007, p. 158.

a constituit un impuls decisiv în direcția apariției reuniunilor învățătorești, drept forme asociative extrașcolare ale cadrelor didactice³¹.

Teachers' Conferences in Gherla Greek-Catholic Diocese in the Middle of the 19th Century (1856-1868)

(Abstract)

The current study aims to analyze the teachers' conferences organized in the mid 19th century in the Gherla Greek-Catholic Diocese. The teachers' conferences were organized in every archpriestship, under the leadership of the respective archpriest, gathering all the teachers of the elementary schools, and represented the main source of information regarding the state of the field in the confessional teaching system. At the same time, the teachers' conferences represented the official framework for teachers to propose changes and projects aiming at solving problems and improving the overall quality of the Romanian teaching system. The main purpose of the teachers' conferences remains the improvement of the teaching skills of the confessional elementary school teachers, by promoting the new teaching methods and pedagogical approaches, methodologies for knowledge transfer, by reading specialized magazines, and by debating the school curricula and the role of the teacher as agent for modernization of state and society.

Abrevieri bibliografice

- ANRSJC
Andrei 2006 - Arhivele Naționale ale României. Serviciul Județean Cluj.
- Mirela Andrei, *La granița Imperiului: Vicariatul Greco-Catolic al Rodnei în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, Cluj-Napoca, 2006.
- Balog 2007 - Iosif Marin Balog, *Transformări sociale și relația sat-orăș în procesul modernizării economice a Transilvaniei la mijlocul secolului al XIX-lea*, în Constantin Bărbulescu, Luminița Dumănescu, Sorin Mitu, Vlad Popovici (ed.), *Identitate și alteritate 4. Studii de istorie politică și culturală*, Cluj-Napoca, 2007, p. 195-213.
- Boar 2012 - Liviu Boar, *Dascăli și preoți români din protopopiatul greco-catolic al Giurgeului în secolul al XIX-lea*, în Iosif Marin Balog, Ana Victoria Sima, Ion Cârja (coord.), *Specific românesc și confluențe central-europene: profesorului Teodor Pavel la împlinirea vârstei de 70 de ani*, Cluj-Napoca, 2012, p. 229-245.
- Bojor 1937 - Victor Bojor, *Canonicii Diecezei greco-catolice de Gherla, acum Cluj-Gherla (1857-1937)*, Cluj, 1937.
- Dan 2012 - Aurelia Dan, *Școlile grănicerești născute (1851-1918)*, Cluj-Napoca, 2012.
- Lazăr 2002 - Ioachim Lazăr, *Învățământul românesc din sud-vestul Transilvaniei (1848-1883)*, Cluj-Napoca, 2002.

³¹ Pentru chestiunea apariției și funcționării reuniunilor dascălești de la finalul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX, vezi Mârza 2003; Pop 2011a; Pop 2011b.

Conferințe învățătorești în dieceza Greco-Catolică de Gherla

- Mârza 2003 - Daniela Mârza, *Educație și istorie: concepții pedagogice la școlile Blajului (sfârșitul secolului al XIX-lea - începutul secolului XX)*, în Radu Mârza, Laura Stanciu (coord.), *Cum scriem istoria? Apelul la științele și dezvoltările metodologice contemporane: actele simpozionului „Tinerii Istorici”, ediția a IV-a, Alba Iulia, 28-30 noiembrie 2002*, Alba Iulia, 2003, p. 217-224.
- Pop 2011a - Iulia Maria Pop, *Elitele confesionale locale și reuniunile învățătorești ale românilor greco-catolici (a doua jumătate a secolului al XIX-lea – începutul secolului XX)*, în Constantin Bărbulescu, Ioana Bonda, Cecilia Cârja, Ion Cârja, Ana Victoria Sima (ed.), *Identitate și alteritate 5. Studii de istorie politică și culturală*, Cluj-Napoca, 2011, p. 190-200.
- Pop 2011b - Iulia Maria Pop, *Reuniuni învățătorești în Episcopia greco-catolică de Lugoj (a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea)*, în Constantin Bărbulescu, Ioana Bonda, Cecilia Cârja, Ion Cârja, Ana Victoria Sima (ed.), *Identitate și alteritate 5. Studii de istorie politică și culturală*, Cluj-Napoca, 2011, p. 201-210.
- Popeangă 1966 - Vasile Popeangă, *Presa pedagogică din Transilvania 1860-1918*, București, 1966.
- Popeangă 1993 - Vasile Popeangă, *Pregătirea personalului didactic pentru învățământul elementar și mediu*, în *Istoria învățământului din România*, vol. II, București, 1993, p. 405-418.
- Retegan 1994a - Simion Retegan (ed.), *Sate și școli românești din Transilvania la mijlocul secolului al XIX-lea (1867-1875)*, Cluj-Napoca, 1994.
- Retegan 1994b - Simion Retegan, *Satul românesc din Transilvania, citor de școală, 1850-1867*, Cluj-Napoca, 1994.
- Retegan 2008 - Simion Retegan, *În umbra clopotnițelor. Școlile confesionale greco-catolice din dieceza Gherlei între 1875-1885. Mărturii documentare*, Cluj-Napoca, 2008.
- Soroștineanu 2007 - Valeria Soroștineanu, *Conferințele învățătorești din Arhiepiscopia ortodoxă a Transilvaniei (1901-1906)*, în Constantin Bărbulescu, Luminița Dumănescu, Sorin Mitu, Vlad Popovici (ed.), *Identitate și alteritate 4. Studii de istorie politică și culturală*, Cluj-Napoca, 2007, p. 137-158.
- Vancea 2003 - Ioan Vancea, *Pastorale și circulare 1865-1869*, Cluj-Napoca, 2003.
- Zamfir 2009 - Florin Zamfir, *Școala și societatea românească din comitatul Timiș, între anii 1867-1900*, Timișoara, 2009.

Cuvinte-cheie: învățători, conferințe, greco-catolic, dieceza Gherla, perfecționare pedagogică.

Keywords: teachers, conferences, Greek-Catholic, Gherla diocese, pedagogical improvement.

LISTA ABREVIERILOR

AAC	- Acta Archaeologica Carpathica. Cracovia.
ABR	- Arbeitsberichte zur Bodendenkmalpflege in Brandenburg. Calau.
Acta	- Acta (Siculica). Muzeul Național Secuiesc. Sfântu Gheorghe.
ActaAA	- Acta Academiae Agriensis. Sectio Historiae. Eszterházy Károly Főiskola. Eger.
ActaArch	- Acta Archaeologica. Copenhagen.
ActaArchHung	- Acta Archaeologica. Academiae Scientiarum Hungaricae. Budapest.
ActaH	- Acta Hargitensia. Hargita Megye Múzeumainak Évkönyve. Miercurea Ciuc.
ActaMN	- Acta Musei Napocensis. Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei. Cluj-Napoca.
ActaMP	- Acta Musei Porolissensis. Muzeul Județean de Istorie și Artă Zalău. Zalău.
AÉ	- Archaeologiai Értesítő a Magyar régészeti, művész-történeti és éremtani társulat tudományos folyóirata. Budapest.
AIIA	- Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj. Cluj-Napoca (din 1990 Anuarul Institutului de Istorie „George Barițiu” Cluj-Napoca).
AIIAI/AIIX	- Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol” Iași. (din 1990 Anuarul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol” Iași).
AIIGB	- Anuarul Institutului de Istorie „George Barițiu” din Cluj-Napoca. Institutul de Istorie „George Barițiu” din Cluj-Napoca. Cluj-Napoca.
AIIN	- Anuarul Institutului de Istorie Națională. Cluj-Sibiu.
AISC	- Anuarul Institutului de Studii Clasice. Cluj (Sibiu).
AJA	- American Journal of Archaeology. New York.
AK	- Archäologisches Korrespondenzblatt. Main.
Altertum	- Das Altertum. Deutsche Akademie der Wissenschaften zu Berlin. Berlin.
Aluta	- Aluta (Studii și comunicări - Tanulmányok és Közlemények). Sfântu Gheorghe.
AM	- Arheologia Moldovei. Institutul de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol”. Iași.
AnB	- Analele Banatului (serie nouă). Muzeul Banatului. Timișoara.
Angustia	- Angustia. Muzeul Carpaților Răsăriteni. Sfântu Gheorghe.
AnUBI	- Analele Universității din București - Istorie. Universitatea din București. București.
AnUCIPI	- Analele Universității „C. I. Parhon”, seria Științe Sociale. Istorie. Universitatea din București. București (din 1964 Analele Universității din București - Istorie).
Aquileia Nostra	- Aquileia Nostra. Bollettino dell'Associazione Nazionale per Aquileia. Milan & Aquileia.
ARCHEA	- Archéologie du cimetière chrétien. Actes du 2 colloque ARCHEA, Orléans 29 Septembre-1 ^{er} Octobre 1994.

	Supplément à la Revue Archéologique du Centre de la France 11. Tours: FÉRACF.
Antiquity	- Antiquity. A Quartely Review of World Archaeology. York.
AO	- Arhivele Olteniei. Craiova; serie nouă (Institutul de Cercetări Socio-Umane. Craiova).
APA	- Acta Praehistorica et Archaeologica. Berlin.
Apulum	- Apulum. Acta Musei Apulensis. Buletinul Muzeului Regional Alba Iulia/Anuarul Muzeului Național al Unirii. Alba Iulia.
ArchAustr	- Archaeologia Austriaca. Viena.
Archeologické rozhledy	- Archeologické rozhledy. Praga.
ArchHung	- Archaeologica Hungaria. Budapest.
ArchKözl	- Archaeologiai Közlemények. Pesten (1859-1899).
Argo	- Argo.
ArhBas	- Arhivele Basarabiei. Chișinău (1929-1938).
ArhSom	- Arhiva Someșană. Arhiva Someșană. Revistă istorico-culturală. Năsăud (1924-1940).
Astra Salvensis	- Astra Salvensis. Cercul Salva al ASTRA. Salva.
AT	- Ars Transilvaniae. Institutul de Istorie și Arheologie Cluj-Napoca. Cluj-Napoca.
AUA	- Annales Universitatis Apulensis. Series Historica. Universitatea „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia. Alba Iulia.
AV	- Arheološki vestnik. Ljubljana.
AVSL	- Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde. Sibiu.
BAHC	- Bibliotheca Archaeologica et Historica Corvinensis. Hunedoara.
Banatica	- Banatica. Muzeul de Istorie al Județului Caraș-Severin. Reșița.
BA	- Biblioteca de arheologie. Muzeul Național de Istorie a României. București.
BAR	- British Archaeological Reports (International Series). Oxford.
BB	- Bibliotheca Brukenthal. Muzeul Național Brukenthal. Sibiu.
BCȘS	- Buletinul Cercurilor Științifice Studențești. Universitatea „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia. Alba Iulia.
BerRGK	- Berichte der Römisch-Germanischen Kommission. Roman-Germanic Commission. Frankfurt am Main.
BHAUT	- Bibliotheca Historica et Archaeologica Universitatis Timisiensis. Timișoara.
BHAB	- Bibliotheca Historica et Archaeologica Banatica. Muzeul Banatului Timișoara. Timișoara.
BIAUL	- Bulletin of the Institute of Archaeology. University of London.
Biserica și Școala	- Biserica și Școala - Foaie Bisericească-scolastică, literară și economică. Arad (1877-1948).
BM	- Bibliotheca Marmatia. Baia Mare.
BMA	- Bibliotheca Musei Apulensis. Muzeul Național al Unirii. Alba Iulia.
BMS	- Bibliotheca Musei Sabesiensis. Muzeul Municipal „Ioan Raica”. Sebeș.
Brukenthal	- Brukenthal. Acta Musei. Muzeul Național Brukenthal. Sibiu.

Lista abrevierilor

BS	- Bibliotheca Septemcastrensis. Sibiu.
BTh	- Bibliotheca Thracologica. Institutul Român de Tracologie. București.
BUFM	- Beiträge zur Ur- und Frühgeschichte Mitteleuropas.
Bună Vestire	- Bună Vestire. Organ de zidire creștină. Roma.
BV	- Bayerische Vorgeschichtsblätter. Kommission für bayerische Landesgeschichte.
CAANT	- Cercetări arheologice în aria nord-tracă. Institutul Român de Tracologie. București.
CAn	- Current Anthropology. Chicago.
Carpica	- Carpica. Complexul Muzeal „Iulian Antonescu”. Bacău.
CCA	- Cronica cercetărilor arheologice. București.
CCDJ/CCBD	- Cultură și civilizație la Dunărea de Jos/Culture et civilisation au Bas Danube. Muzeul Dunării de Jos. Călărași.
CCRPM	- Cercetări de conservare și restaurare a patrimoniului muzeal. București.
Cele Trei Crișuri	- Cele Trei Crișuri. Fundația Cele Trei Crișuri. Oradea (1920-1944).
Chronica Valachica	- Chronica Valachica. Vezi Scripta Valachica.
Chronos	- Chronos. Revistă de istorie. Despărțământul ASTRA „Mihail Kogălniceanu” Iași. Iași.
Civilisations	- Civilisations. Revue international d'anthropologie et de sciences humaines. Institut de Sociologie de l'Université libre de Bruxelles. Bruxelles.
CLL	- Cercetări de limbă și literatură. Oradea.
CN	- Cercetări numismatice. Muzeul Național de Istorie a României. București.
CommArchHung	- Communicationes Archaeologicae Hungariae, Magyar Némzeti Múzeum. Budapest.
Corviniana	- Corviniana. Acta Musei Corvinensis. Hunedoara.
Crisia	- Crisia. Culegere de materiale și studii. Muzeul Țării Crișurilor. Oradea.
CSSZMÉ	- Csíki Székely Múzeum Évkönyve. Muzeul Secuiesc al Ciucului. Miercurea Ciuc.
Cultura creștină	- Cultura creștină. Publicație apărută sub egida Mitropoliei Române Unite cu Roma Greco-Catolică și a Facultății de Teologie Greco-Catolică din Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca, Departamentul Blaj. Blaj.
Cultura poporului Dacia	- Cultura poporului. Cluj, București (1921-1930).
	- Dacia. Recherches et découvertes archéologiques en Roumanie. București, I, (1924) - XII (1948). Nouvelle série: Revue d'archéologie et d'histoire ancienne. Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”. București.
Danubius	- Danubius. Muzeul de Istorie Galați. Galați.
DavarLogos	- Davar Logos. Revista biblico-teologică de la Facultad de Teología de la Universidad Adventista del Plata.
DocMis	- Documenta Missionaria. Documenta Missionaria Hungariam et regionem sub ditone turcica existentem spectantia. Szegedi Hittudományi Főiskola. Szeged.

DolgCluj	- Dolgozatok az Erdély Nemzeti Múzeum Érem - és Régiségtarából. Kolosvár (Cluj).
DolgSzeged	- Dolgozatok. A. M. Kir. Ferencz József Tudományegyetem Archaeologiai Intézetéből. Szeged.
Drobeta	- Drobeta. Muzeul Regiunii Porților de Fier. Drobeta Turnu-Severin.
EcHR	- The Economic History Review. Economic History Society (UK).
EHR	- The English Historical Review. University of Oxford. Oxford (UK).
EJA	- European Journal of Archaeology.
EphNap	- Ephemeris Napocensis. Institutul de Arheologie și Istoria Artei. Cluj-Napoca.
Eurasia Antiqua	- Eurasia Antiqua. Zeitschrift für Archäologie Eurasiens. Mainz am Rhein.
Familia Română	- Familia Română. Baia Mare.
FI	- File de istorie. Muzeul de Istorie Bistrița. Bistrița.
Flacăra sacră	- Flacăra sacră. Organ pentru propagarea creațiunii umane în România. București (1934-1942).
FoliaArch	- Folia Archaeologica. Magyar Történeti Múzeum. Budapest.
Germania	- Germania. Anzeiger der Römisch-Germanischen Kommission. Frankfurt am Main.
Glasul monahilor	- Glasul monahilor. București (1924-1946).
Hermannstädter Zeitung	- Hermannstädter Zeitung. Sibiu.
Hesperia	- Hesperia. American School of Classical Studies at Athens. Cambridge.
HistTeacher	- The History Teacher. Society for History Education; University of Notre Dame. History Teachers' Association. USA.
HJ	- The Historical Journal. Cambridge University. Cambridge (UK).
HU	- Historia Urbana. Institutul de Cercetări Socio-Umane. Sibiu.
IPSR	- International Political Science Review. Columbia University, USA & Australian National University.
IS	- International Security. Belfer Center for Science and International Affairs. Harvard University. Cambridge (Massachusetts).
InvArchRoumanie	- Inventaria Archaeologica Roumanie. București.
InvArchRumänien	- Inventaria Archeologica Rumänien. București.
IPH	- Inventarta Praehistorica Hungariae. Budapest.
Istros	- Istros. Muzeul Brăilei. Brăila.
JAA	- Journal of Anthropological Archaeology.
Jahresbericht	- Jahresbericht des Instituts für Vorgeschichte der Universität Frankfurt am Main. Frankfurt am Main.
JAMÉ	- A Nyiregyházi Jónás András Múzeum Évkönyve. Nyiregyháza.
JAR	- Journal of Archaeological Research. New York.
JAS	- Journal of Archaeological Science. Academic Press. United States.
J. Biogeogr.	- Journal of Biogeography. London.

Lista abrevierilor

JCH	- Journal of Contemporary History. Sage Publications, Los Angeles, London, New Delhi, Singapore, Washington DC.
JFA	- Journal of Field Archaeology. Boston University.
JMH	- The Journal of Modern History. University of Chicago. Chicago.
JOML	- Jahrbuch des Oberösterreichischen Musealvereines für Landeskunde. Linz.
JPS	- The Journal of Peasant Studies. Critical Perspectives on Rural Politics and Development.
JRGZM	- Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums zu Mainz. Mainz.
JRS	- The Journal of Roman Studies. London.
JSRI	- Journal of the Study of Religious & Ideologies. Societatea Academică de Cercetare a Religiiilor și Ideologiilor. Cluj-Napoca.
JWP	- Journal of World Prehistory. New York.
KVSL	- Korrespondenzblatt des Vereines für Siebenbürgische Landeskunde. Hermannstadt [Sibiu].
Laborativ Arkeologi	- Laborativ Arkeologi. Institutionen för arkeologi och antikens kultur. Stockholms universitet. Stockholm.
Latomus	- Latomus. Revue d'études latines. Bruxelles.
Litua	- Litua. Muzeul Județean „Alexandru Ștefulescu” Gorj. Târgu-Jiu.
LȘ	- Lucrări științifice. Institutul de Învățământ Superior Oradea.
Magyar városok	- Magyar városok és vármegyék monográfiája. Budapest.
MAGW	- Mitteilungen der anthropologischen Gesellschaft in Wien. Wien (1912-1941).
Man	- Man. Man. Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland.
Marmatia	- Marmatia. Muzeul Județean Maramureș. Baia Mare.
MCA	- Materiale și cercetări arheologice. București.
Mecklenburgische	- Jahrbücher des Vereins für Mecklenburgische Geschichte und Altertumskunde.
MemAntiq	- Memoria Antiquitatis. Complexul Muzeal Județean Neamț. Piatra Neamț.
MittAnthrGesWien	- Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien. Hrsg. von der Anthropologischen Gesellschaft in Wien.
Mitteilungen	- Mitteilungen aus dem Baron Brukenthalischen Museums. Sibiu.
ΜΩΜΟΣ	- ΜΩΜΟΣ. Őskoros Kutatók Összejövetelének konferenciakötete.
MonHistBp	- “Est tu scholaris” Ünnepi tanulmányok Kubinyi András 75. születésnapjára. Monumenta Historica Budapestinensia. Budapesti Történeti Múzeum. Budapest.
MT	- Magyar Törvénytár, Corpus Juris Hungarici. Budapest [Ungarische Gesetze].
MTCN	- Magyarország tiszti cím- és névtára. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal. Budapest.
NAFD	- Neue Ausgrabungen und Forschungen in Niedersachsen.
Nature	- Nature. London.

- OH VI** - Opuscula Hungarica VI. Magyar Nemzeti Múzeum. Budapest.
- OJA** - Oxford Journal of Archaeology, Blackwell Publishing Inc. United Kingdom.
- Ősrégészeti levelek** - Ősrégészeti levelek. Prehistoric newsletter. Budapest.
- PA** - Patrimonium Apulense. Alba Iulia.
- PamArch** - Památky archeologické. Praga.
- PAS** - Prähistorische Archäologie in Südosteuropa. Berlin.
- PBF** - Prähistorische Bronzefunde. München.
- Peuce** - Peuce. Studii și comunicări de istorie veche, arheologie și numismatică. Tulcea.
- Potaissa** - Potaissa. Studii și comunicări. Turda.
- PPS** - Proceedings of the Prehistoric Society. Cambridge-London.
- Programm Mühlbach** - Programm des evaghelischen Untergymnasium in Mühlbach und der damit verbundenen Lehranstalten. Mühlbach (Sebeș).
- PZ** - Prähistorische Zeitschrift. Deutsche Gesellschaft fuer Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte, Institut für Prähistorische Archäologie. Berlin.
- QR** - Quaternary Research. University of Washington.
- QSR** - Quaternary Science Reviews. The International Multidisciplinary Research and Review Journal.
- RA** - Revista Arhivelor. București.
- Rațiunea** - Rațiunea. Organ al „Asociației științifice de educație pozitivă” București. București (1911-1914).
- RB** - Revista Bistriței. Complexul Muzeal Bistrița-Năsăud. Bistrița.
- RC** - Revista Catolică. București (1912-1916).
- Realitatea ilustrată** - Realitatea ilustrată. Cluj, București (1927-1946).
- REN** - Revue des études napoléoniennes. Paris, France: Libraries Felix Alcan (1912-1924).
- Renașterea** - Renașterea. Organul oficial al Eparhiei Ortodoxe Române a Vadului, Feleacului, Geoagiului și Clujului. Cluj.
- Revista din Iași** - Revista din Iași. Iași.
- Revista istorică** - Revista istorică: dări de seamă, documente și notițe. București (1915-1943).
- RHSEE** - Revue historique du sud-est européen. Institut d’Histoire Universelle „N. Iorga”. București (1925-1941).
- RHMC** - Revue d’histoire moderne et contemporaine. Berlin. Paris.
- RI** - Revista de Istorie (din 1990 Revista istorică). București.
- RIR** - Revista istorică română. Institutul de Istorie Națională - Universitatea București. București (1931-1947).
- RM** - Revista muzeelor. București.
- RREI** - Revue Roumaine d’Etudes Internationales. București.
- RRH** - Revue roumaine d’histoire. București.
- RRHA** - Revue Roumaine d’Histoire de l’Art, série Beaux-Arts. Academia Română. București
- Sargetia** - Sargetia. Buletinul Muzeului Județului Hunedoara (Acta Musei Devensis). Deva.
- SAA** - Studia Antiqua et Archaeologica. Institutul de Arheologie Iași. Iași.

Lista abrevierilor

SAI	- Studii și articole de istorie. Societatea de Științe Istorice din România. București.
SCIA	- Studii și Cercetări de Istoria Artei. Seria Artă Plastică. București.
SCICPR	- Studii și comunicări de istorie a civilizației populare din România. Sibiu.
SCIV(A)	- Studii și cercetări de istoria veche. București (din 1974, Studii și cercetări de istorie veche și arheologie).
SCIM	- Studii și cercetări de istorie medie. București.
SCN	- Studii și cercetări de numismatică. Institutul de Arheologie București.
Scripta Valachica	- Scripta Valachica. Studii și materiale de istorie și istorie a culturii. Târgoviște.
SDT	- Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt. Sibiu.
Societatea de mâine	- Societatea de mâine. Revistă săptămânală pentru probleme sociale și economice. Cluj (1924-1945).
SMIM	- Studii și Materiale de Istorie Medie. Institutul de Istorie „Nicolae Iorga”. București.
Social Forces	- Social Forces. Department of Sociology at the University of North Carolina.
SSK	- Studien zur Siebenbürgischen Kunstgeschichte, Köln. Wien.
Starinar	- Starinar, Treća Serija. Arheološki Institut. Beograd.
StComCaransebeș	- Studii și comunicări. Muzeul Județean de Etnografie și Istorie Locală. Caransebeș.
StComSibiu	- Studii și comunicări. Arheologie-istorie. Muzeul Brukenthal. Sibiu.
StComSM	- Studii și comunicări. Muzeul Județean Satu Mare. Satu Mare.
StRI	Studii. Revistă de istorie (din 1974 Revista de istorie și din 1990 Revista istorică)
StudArch	- A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve. Studia Archaeologica. Szeged.
Studia	- Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Series Historia. Series Geologia-Geografia. Cluj-Napoca.
SUCH	- Studia Universitatis Cibiniensis. Series Historica. Universitatea „Lucian Blaga” Sibiu. Sibiu.
SympThrac	- Symposia Thracologica. Institutul Român de Tracologie. București.
SzMMÉ	- A Szolnok Megyei Múzeumok Évkönyve. Szolnok.
Terra Sebus	- Terra Sebus. Acta Musei Sabesiensis. Muzeul Municipal „Ioan Raica”. Sebeș.
Thraco-Dacica	- Thraco-Dacica. Institutul Român de Tracologie. București.
Tibiscum	- Tibiscum. Studii și Comunicări de Etnografie și Istorie. Muzeul Regimentului Grăniceresc din Caransebeș. Caransebeș.
Tisicum	- Tisicum. A Jasz-Nagykun-Szolnok megyei muzeumok evkonye. Szolnok.
TR	- Transylvanian Review. Centrul de Studii Transilvane. Cluj-Napoca.
Trans.AmPhilos.Soc.	- Transactions of the American Philosophical Society. Philadelphia.

Transilvania	- Transilvania. Foaia Asociațiunii Transilvane pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român. Brașov.
Tribuna	- Tribuna. Arad (1911-1912).
Történelmi Szemle	- Történelmi Szemle. Magyar Tudományos Akadémia. Történettudományi intézet. Budapest.
TT	- Történelmi Tár. Magyar Történelmi Társulat. Budapest.
Tyragetia	- Tyragetia. Muzeul Național de Arheologie și Istorie a Moldovei. Chișinău.
Țara Bârsei	- Țara Bârsei. Muzeul „Casa Mureșenilor” Brașov. Brașov.
Ungarische Jahrbücher	- Ungarische Jahrbücher. Berlin.
Unirea poporului	- Unirea poporului. Blaj (1919-1948).
UPA	- Universitätsforschungen zur Prähistorischen Archäologie. Berlin.
VAH	- Varia Archaeologica Hungarica. Magyar Tudományos Akadémia Régészeti Intézete. Budapest.
Vjesnik	- Vjesnik Arheološkog Muzeja u Zagrebu. Zagreb.
VKT	- Várak. Kastélyok, Templomok. Történelmi és örökségturisztikai online magazin.
WorldArch	- World Archaeology. London.
WPZ	- Wiener Prähistorische Zeitschrift. Selbstverlag der Wiener Prähistorischen Gesellschaft. Wien.
Zalai Múzeum	- Zalai Múzeum. Zalaegerszeg.
Zborník SNM	- Zborník Slovenského Národného Múzea. Bratislava.
ZfA	- Zeitschrift für Archäologie. Berlin.
ZfSL	- Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde. Gundelsheim.
Ziridava	- Ziridava. Studia Archaeologica. Muzeul Județean. Arad.